

Войтович Олексій Іванович

## Американські політичні кризи 70–80-х років XX століття: між демократизмом і авторитаризмом

УДК 94(73):323]:82-94  
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.20>

Войтович Олексій Іванович  
кандидат політичних наук, доцент  
Одеського національного університету  
імені І. І. Мечникова  
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна  
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Досліджується внутрішньополітичний розвиток США в один із драматичних періодів історії країни. Метою статті є висвітлення політичної кризи 1972–1974 рр. в Сполучених Штатах, відомої як «уотергейтський скандал». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-історичний та системний методи, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Бажання президента США Р. М. Ніксона отримати перемогу на президентських виборах 1972 року підштовхнуло його до неконституційних дій. Злом в Уотергейті, який розглядався президентом та його оточенням як політична витівка, до якої, на їх думку, могли вдались і опоненти, вилився у повномасштабну політичну кризу. Вона стала кульмінацією тривалої запеклої боротьби між республіканцями і демократами, консерваторами і лібералами, Білим домом і Конгресом США. Приховування президентом свого рішення перешкоджати об'єктивному розслідуванню «уотергейтської справи» обернулось проти нього. Демократична більшість конгресу вимагатиме імпідменту глави держави. Результатом «уотергейтського скандалу» була відставка Р. Ніксона з посади президента США. Політична криза початку 1970-х років була концентрованим проявом багатьох проблем політико-правового, соціально-економічного і духовного розвитку США, на яку значною мірою вплинула війна у В'єтнамі. Уроки «уотергейтського скандалу» залишаються актуальними і для сучасної Америки.

**Ключові слова:** «уотергейтський скандал», політична криза, уряд, імперське президентство, президент, вибори, імпідмент, консерватори, демократизм, авторитаризм, ліберали, національна безпека.

**Вступ.** Ключовою й суперечливою фігурою подій в Америці піввікової давнини, безумовно, був 37-й президент. Річард. М. Ніксон очолив Сполучені Штати у січні 1969 р. За словами його радника та юрисконсульта Білого дому Джона Діна, він «дуже намагався виглядати достойним і президентським» [6, р. 28]. Свідчення Генрі Кіссінджера, який працював з Ніксоном пліч-о-пліч упродовж п'яти років у якості його помічника з національної безпеки і державного секретаря, дають розуміння причин падіння президента. Він писав, що Ніксон «поєднував у собі інтелект, патріотизм та мужність з саморуйнівними недоліками, як в грецькій трагедії». На його думку, до останніх належали «постійний страх бути відкинутим» і здатність піти «на все, аби досягти поставленої мети непрямым шляхом» [11, р. 43–44, 55].

Міністр оборони Великобританії в лейбористському уряді 1964–1970 рр. Деніс Хілі ставився до Ніксона у 50–60-ті роки дуже критично, навіть з відразою. Як зазначав він, причина полягала в тому, що майбутній президент, як державний діяч, піднявся на хвилі ганебної в історії США кампанії «маккартизму», що для соціаліста Хілі було неприйнятним. Але їхня перша зустріч на початку 1969 року розвіяла, певною мірою, упереджене ставлення британського політика до нього. Хілі писав, що новий президент Сполучених Штатів, попри те, що йому «не вистачало впевненості у собі більше, ніж будь-

якому провідному політику», був добре інформованою, розумною, відвертою і ввічливою людиною, з загостреним почуттям відповідальності за «натискання ядерної кнопки» [9, р. 318–319]. Британський консерватор Едвард Хіт згадуватиме «приємну людяність» Ніксона, з яким він підтримував «теплі стосунки упродовж всього прем'єрства (1970–1974 рр. – О.В.)» [10, р. 471].

**Метою** статті є висвітлення політичної кризи 1972–1974 рр. в Сполучених Штатах, відомої як «уотергейтський скандал». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-історичний та системний **методи**, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

**Результати.** 1972-й рік був роком президентських виборів у США. Передвиборча кампанія була у розпалі. У ніч на 17 червня у Вашингтоні сталося проникнення в адміністративно-житловий комплекс Уотергейт, в якому розміщувався національний комітет Демократичної партії. Затримані поліцією зломщики та інші причетні до цієї операції мали відношення до кубинської еміграції, ФБР

і ЦРУ. ЗМІ відреагували на цю подію наступного дня, а керівництво національного комітету Демократичної партії звинуватило Комітет з переобрання президента (КРП) Ніксона і Білий дім в «політичному шпіонажі». У ті дні лідер республіканської меншості у Палаті представників Конгресу, а потім віце-президент і нарешті президент США Джеральд Форд згадував: «Коли на слідуючий день я почув про інцидент по радіо, я був приголомшений. Хто, я задавався питанням, міг бути таким нерозумним? Яка була від цього користь?» [7, р. 94]. Для нього ця другорядна справа набула іншого виміру, коли виявилось, що до неї причетний колишній агент ФБР, а тепер один із відповідальних за фінансування кампанії з переобрання Ніксона Г. Лідді. Віце-президент Спіро Агню вважав, що інцидент зі зломом був перебільшеним, а виражений шок був значною мірою фальшивим. «Я не виправдовую це, – писав він, – але основні партії проникали й шпигували один за одним протягом багатьох років. Самим поганим в «уотергейті» було приховування і брехня, які слідували за зломом» [1, р. 65].

Реакція президента на події була цілком прагматичною. «Я також був цинічним, – писав він, – це був цинізм набутий досвідом. Я був політиком дуже довго і бачив все: від брудних трюків до фальсифікацій на виборах» [16, р. 628]. За словами Дж. Діна, президент був переконаний в тому, що жорстким суперникам потрібно протиставити жорстку тактику боротьби [6, р. 119]. 22 червня Р. Ніксон підтримав голову КРП і свого близького друга Дж. Мітчелла, який раніше заявив, що Комітет та Білий дім не мають ніякого відношення до подій, що сталися. А от Дж. Дін був впевнений, що Мітчелл «ніс кримінальну відповідальність за злом в Уотергейті» [6, р. 106].

Наприкінці червня Ніксон розглядав «уотергейт» як неприємну, але все ж незначну проблему серед багатьох інших [16, р. 635]. Заступник помічника президента з національної безпеки, а згодом керівник апарату співробітників Білого дому Александр Хейг зазначив, що «в ув'язненні Ніксона «уотергейтський скандал» завжди був політичним змаганням, а не моральною п'єсою» [8, р. 471]. 30 червня Ніксон писав у щоденнику, що «основна проблема «уотергейту» – просто підчистити цю справу, примусивши відповідального визнати скоєне» [16, р. 646]. Згодом він зрозумів, що все було не так оптимістично, як тоді здавалось. У спогадах Ніксон писав, що «саме в ті дні, наприкінці червня і на початку липня 1972 року, я зробив перші кроки на шляху, який в результаті призвів до завершення мого президентства» [16, р. 646]. Серед таких кроків він виділяв свою ініціативу зустрічі 23 червня, на якій дав дозвіл ЦРУ втрутитись і обмежити розслідування «уотергейтської справи» з боку ФБР [16, р. x]. Проте він не розглядав тоді свої зусилля мінімізувати втрати від «уотергейту» – виключно

політичної проблеми, як «частину широко поширеного й свідомого приховування». «Я розглядав «уотергейт», – писав Ніксон, – як чисту й просту політику. Ми збирались грати жорстко. Я ніколи не сумнівався, що саме так грала б друга сторона» [16, р. 646].

Іншим було бачення ситуації Дж. Діном. Його вражав той факт, що упродовж липня–серпня приховування мало неабиякий політичний успіх: «уотергейт» не мав негативного впливу на популярність президента. Перебільшуючи, певною мірою, свою роль в розв'язанні протиріч між Білим домом й Комітетом з переобрання, Дін оцінював себе як стрижневу фігуру приховування [6, р. 125]. «Я утримував Річарда Ніксона при владі, контролюючи розслідування «уотергейтської справи», – писав він. – Ми були набагато попереду ФБР та Міністерства юстиції, і, що не менш важливо, ми не дозволили їхнім розслідуванням викрити будь-які «інші справи» на окраїнах «уотергейту». Ми були ще далі попереду преси. Той елементарний факт, що злом був профінансований з коштів передвиборчої кампанії, не з'явився в газетах до серпня» [6, р. 127].

Упродовж червня–листопада 1972 р. матеріали «уотергейтської справи» з'являлись у ЗМІ. 29 серпня на прес-конференції Ніксон, на питання репортера про необхідність призначення спеціального прокурора для розслідування справи відповів, що такої потреби нема, так як вже ведеться не менше п'яти розслідувань, яким сприяє Білий дім. «Я був приголомшений тим, – згадував ту прес-конференцію Дж. Дін, – що президент не ухилився від питання, а замість цього вривався в нього такою сміливою брехнею» [6, р. 128]. Ніксон дуже наполягав поховати «уотергейтську справу» як питання передвиборчої кампанії [6, р. 129].

10 жовтня в ЗМІ з'явилась інформація, що за «уотергейтом» стоять Білий дім і Комітет з переобрання президента [16, р. 708]. Ніксон і керівництво Республіканської партії відхиляли свою причетність до неї. Президенту повірила більшість громадян країни про що свідчать результати виборів. 7 листопада 1972 р. Р. Ніксон був переобраний президентом, отримавши перемогу в 49 із 50 штатів (Масачусетс і округ Колумбія підтримали Джорджа Макговерна). На думку радника президента Дональда Рамсфеля, проблема «уотергейта» у 1972 році «була не більше неприємності» [13, р. 143], доказом чого були 47,2 млн. (60,7%) голосів громадян «за» проти 29,2 млн. (37,5%), а по голосам колегії виборців – 520 проти 17 [8, р. 330]. Але реакція Ніксона на блискучу перемогу, згадував Рамсфельд, виявилась не такою, як очікувала більшість людей. За словами помічника Рамсфеля Річарда Чейні, президент на святковій зустрічі «був стриманий» так «ніби передчував скандал і трагедію, які незабаром охо-

пили його адміністрацію» [4, р. 64]. Така поведінка президента могла пояснюватись тільки одним: його знанням того, що він з 23 червня приховував всю правду про «уотергейт».

У вересні 1972 р. зломщикам було висунуто обвинувачення у співучасті у змові, незаконному проникненні та підслухуванні, а у січні наступного року відбувся процес, на якому було доведено, що відповідальність за скоєне несуть виключно вони. У спогадах Дж. Дін писав: «В кінці січня зовнішні ознаки все ще були хороші. «Уотергейтська справа» завершилась без серйозних пригод, усі семеро обвинувачених були засуджені. Президент вів переговори про врегулювання у В'єтнамі; його популярність в опитуваннях зросла до шестидесяти восьми процентів схвалення» [6, р. 182].

Ситуація ускладнилась 7 лютого 1973 р. На вимогу противників Ніксона у Конгресі, до яких належав і лідер демократичної більшості Сенату Майкл Менсфілд, було створено спеціальний комітет Сенату (сім senatorів на чолі з Семом Ервіном від Північної Кароліни) з практики президентської кампанії. Вже було відомо, що про підготовку операції знало оточення президента, зокрема Дж. Дін та інші. «Лютий увігнав в шину декілька нових шипів, – згадував Дін. – Сенат одностайно проголосував за створення комітету з розслідування «уотергейта», і ми зіткнулись з новими перешкодами» [6, р. 183]. З кінця лютого Р. Ніксон кожного дня викликав Дж. Діна для консультацій, які невдовзі стали мало ефективними. Помічник президента почав втрачати надію, що той зможе «подолати «уотергейтський скандал» за допомогою безкінечної сили та мудрості». Йому здавалось, що й сам президент, як і всі вони, заплутався у справі [6, р. 186]. Запис президента в щоденнику наприкінці березня свідчить, що його турбувала «червнева витівка», яку тепер, завдяки ЗМІ, розглядали як «масштабне приховування інформації», що може серйозно позначитись на долі президента та його адміністрації [16, р. 806–807].

Глава Білого дому виступив категорично проти наполягання Спеціального комітету Сенату заслухати своїх співробітників. Але під тиском зовнішніх обставин змушений був погодитись. Р. Ніксон згадував, що з квітня «уотергейт» був майже постійною його турботою. «Я намагався розібратись з фактами, – писав він, – але знаходив, що вони не схожі на шматочки головоломки, які можна зібрати в одну правдиву картину. Вони були більше схожі на частини калейдоскопу: в якийсь момент, розташовані певним чином, вони, здавалось, створювали ідеальний дизайн, довершений у всіх деталях. Але звичайна зміна здогадок могла розблокувати їх всіх, і вони переходили зовсім в іншу картину» [16, р. 817].

«Уотергейт» набув домінуючого статусу в телевізійних новинах, а в провідних газетах висвіт-

лювались ті чи інші аспекти справи [16, р. 830]. Р. Чейні згадуватиме: «Як і всі інші, я був спочатку здивований, а потім приголомшений, коли весною 1973 року подробиці «уотергейтського скандалу» досягли критичної маси» [4, р. 64–65]. «Уотергейт» мав вплив і на міжнародні відносини, зокрема на американо-радянський діалог з роззброєння. Але державного секретаря Г. Кіссінджера здавалось більше турбували в'єтнамські справи: американським ВВС було поставлено завдання весною 1973 р. бомбардувати «стежку Хо Ши Міна», щоб стримати або уповільнити просування Ханоя на Сайгон. «У квітні, – писав Кіссінджер, – Ніксон відчув себе зобов'язаним відкласти цей план, оскільки розслідування «уотергейтської справи» набрало оборотів» [11, р. 478]. Невдовзі Конгрес США заборонив будь-які військові акції у В'єтнамі, що врешті-решт, на думку держсекретаря, призвело до поразки режиму у Сайгоні. За його словами, «уотергейт» підірвав свободу дій виконавчої влади в управлінні кризами» [11, р. 393]. На сторінках мемуарів Кіссінджер не раз повертатиметься до цього висновку. «Уотергейт» підірвав авторитет президента, – писав він, – і змінив колишню рівновагу між виконавчою та законодавчою гілками влади» [11, р. 470]. Такої ж думки був держсекретар в адміністрації Картера Сайрус Венс. Він писав, що «уотергейтська криза» урізала повноваження виконавчої влади, а інтенсивна діяльність Конгресу додатково ускладнювала й обмежувала свободу дій президента у зовнішніх справах. Законодавча влада була рішуче налаштована грати більш важливу роль у формулюванні та здійсненні зовнішньої політики, а уряд у цьому питанні залежав від консультацій та підтримки Капітолія. «І уряду доведеться більшою мірою довіряти американському народу, – робив висновок Венс, – якщо він хоче завоювати його необхідну підтримку» [17, р. 24, 27].

30 квітня 1973 р. Ніксон виступив з промовою, яка була першим офіційним зверненням до американського народу з «уотергейтської справи». На питання чи замішаний він в ній президент відповів «ні». За його словами, він «справив враження, що нічого не знав» [16, р. 849–850]. В промові Ніксон заявив, що керівник апарату співробітників Білого дому Х. Р. Холдеман, головний радник Білого дому з внутрішньополітичних питань Дж. Д. Ерлхіман, радник та юрисконсульт Білого дому Дж. Дін, міністр юстиції Р. Клейндінст пішли у відставку. Р. Чейні згадував, що тоді панувала думка згідно з якою причиною «уотергейту» певною мірою було «домінування Холдемана над персоналом Білого дому» [4, р. 72]. Для Д. Рамсфелда відставка людей близьких до президента була шокуючою (демократи вже почали публічно використовувати слово «імпічмент»). Потім він порівнюватиме 30 квітня з подіями 1989 року

в НДР: «в Білому домі рухнула так звана Берлінська стіна» [13, р. 150]. Міністр фінансів в уряді Р. Ніксона, а потім державний секретар в уряді Р. Рейгана Джордж Шульц порівнював «уотергейтську справу» зі скандалом «Іран-контрас», що розгорівся в США у 1980-ті роки. В обох випадках мало місце приховування. «Президентство Ніксона, – писав Шульц, – було зруйноване марною спробою приховування, і потенційні досягнення на частину терміну Ніксона, що залишався, були значною мірою перервані» [14, р. 783].

Новий міністр юстиції Еліот Річардсон під тиском громадськості призначив нового незалежного слідчого «уотергейтської справи». Ним став Арчібальд Кокс.

17 травня спеціальний комітет Сенату розпочав публічні слухання. А 22 травня була оприлюднена заява Білого дому, в якій Ніксон заперечував, що знав про злом заздалегідь і будь-яку причетність або участь у приховуванні [16, р. 871]. І свідки з колишнього оточення президента також запевняли, що він не був причетний до підготовки уотергейтської операції. Іншої думки був Дж. Дін. Він згадував: «Я збирався публічно звинуватити президента Сполучених Штатів у злочинах, які могли б його зганьбити, і був до цього готовий». Але переймався тим, що його свідчення можуть зірвати переговори з СРСР з «ядерного договору» і він, тим самим зашкодить національній безпеці [6, р. 296]. (Варто зазначити, що радянська сторона вважала Ніксона схильним шукати порозуміння з СРСР, і нею визнавалися його зовнішньополітичні досягнення). На слуханнях у червні Дін заявив сенаторам: «Щиро переконаний, що, хоча президент був залучений до цього (уотергейтської операції. – *О.В.*), він ні разу не усвідомив і не оцінив наслідків своїх дій. І коли факти вплинуть, я сподіваюсь, що президента пробачать» [6, р. 308]. Дін розумів, що своєю заявою він поставив себе проти президента, Холдемана, Ерліхмана, Мітчелла та інших. Р. Ніксон розглядав ці свідчення як «майстерну суміш правди й брехні, можливих непорозуміння і явно свідомих викривлень» людини, яка тепер намагається видавати себе за другорядного актора. «У спробі пом'якшити свою власну роль, – продовжував президент, – він (Дж. Дін. – *О.В.*) переніс свої власні знання про приховування і свою власну тривогу на слова і думки інших» [16, р. 893].

Варто звернути увагу на політичну атмосферу, яка панувала в країні на той час і на обставини, в яких «уотергейт» став можливим. В засобах масової інформації він залишався ключовою новиною аж до відставки Р. Ніксона. ЗМІ намагались примусити все інше обертатись навколо «уотергейтського скандалу». Деякі репортери навіть висловлювали припущення, що президент у жовтні 1973 р. спровокував і заохочував близькосхідну кризу з метою відволікти увагу від «уотергейту»

і продемонструвати свою дієвість, врегулювавши її [16, р. 859, 942]. Масла у вогонь додало викриття факту прослуховування телефонів з самого початку президентства Ніксона, який його ухвалив і пояснював це інтересами національної безпеки [16, р. 871].

Війна у В'єтнамі, антивоєнний рух у країні, економічна криза, а потім і «уотергейт» поляризували Сполучені Штати. Ліберали вважали, що у міжнародних справах Америка зайшла надто далеко, а потрібно зайнятись внутрішніми проблемами. (Маргарет Тетчер, яка поділяла консервативні погляди, також оцінювала, правда з інших причин, американську внутрішню політику через «уотергейт» як слабку [15, р. 348]). Натомість консерватори вимагали «хрестового походу» проти лівих сил. «Ці дебати, – згадував Г. Кіссінджер, – продовжувались протягом всієї адміністрації Форда й були в основі більшості конфронтацій з конгресом» [11, р. 35].

Діяльність консерватора Ніксона викликала незадоволення у крайніх консерваторів, які були проти політики розрядки. До таких належав Рональд Рейган, губернатор Каліфорнії в 1967–1975 рр. і суперник Ніксона на президентських виборах. (Таких поглядів дотримувалась і М. Тетчер, у якої були сумніви щодо політики міжнародної розрядки [15, р. 348]. Згодом Рейган і Тетчер створять союз двох дуже консервативних політичних «державних діячів»). Рейган критикував Ніксона за «імперське президентство» (яке потім було за його президентства). За словами Рейгана, федеральний уряд і федеральний управлінський апарат проник повсюди, а Вашингтон, ігноруючи конституцію, розглядав штати, як щось на зразок «адміністративних відділів федерального уряду» [12, р. 196].

С. Агню і Дж. Форд звертали увагу на всесилля президентського апарату і його необмежений вплив на вироблення президентських рішень. Віце-президент Агню писав, що, на відміну від помічників президента, він «не входив у вузьке коло», яке приймало рішення. Ніксон уникав зустрічей з ним, коли б можна було обговорити важливі питання [1, р. 34]. Наступник С. Агню Форд зіткнувся з помічниками президента з необмеженими можливостями, більшими ніж у членів уряду. «Уотергейт став можливим, – підводив підсумок Форд, – завдяки могутньому начальнику штаба (Холдemanу. – *О.В.*) і амбітним помічникам Білого дому» [7, р. 132].

Певний підсумок причин кризи підвів А. Хейг, справедливо зазначивши, що «уотергейт» не був ізольованою подією, у якій розбещеною владою президента викрили у зловживаннях і позбавили посади. «Це була кульмінація, – писав він, – довгої та запеклої боротьби за контроль над урядом і серцями, і розумом американського народу між лівими



і правими, між Конгресом і виконавчою владою, між інтелігенцією і простими людьми» [8, р. 328].

В липні 1973 р. слідству стало відомо, що президентом робились таємні магнітофонні записи всіх бесід у Білому домі за його участю, і воно вимагало їх для об'єктивного розслідування. Ніксон відмовлявся, а потім був змушений задовольнити вимогу. Президент писав, що спеціальна прокуратура «уотергейта» не була вільною від партійної упередженості. Особливо він підкреслював неконструктивну роботу молодих та пихатих слідчих, які намагались зробити собі ім'я, використовуючи необґрунтовані звинувачення, і яким лестила преса [16, р. 911]. Зі свого боку він також тиснув на слідчі органи і в результаті було звільнено незалежного слідчого А. Кокса.

На початку серпня відкрились фінансові зловживання з боку С. Агню на посадах губернатора Меріленда, а потім віце-президента. Він визнав себе винним лише в несплаті податків і відкинув звинувачення в хабарництві та вимаганні [1, р. 9]. За словами Ніксона, «проблеми Агню завдали серйозних збитків», а «історії про «уотергейт» здавались ще гіршими ніж були. ...Довіра до уряду і довіра до мене вже похитнулись через «уотергейт» і тепер ще більше підривалась» [16, р. 917]. 10 жовтня Агню, не дивлячись на симпатії президента, змушений був піти у відставку. Він правильно зрозумів невисловлене бажання Ніксона. Про своє відношення до ситуації, що склалась в коридорах влади Агню потім писав: «Я також знав, що я повністю чистий з приводу «уотергейтського скандалу». Витіснений з внутрішнього кола у Білому домі, я абсолютно нічого не знав про «уотергейт», і ніхто ніколи не стверджував, що я був ним запламований» [1, р. 40].

В жовтні 1973 р. лідери демократичної більшості Палати представників прийняли рішення про розгляд палатою питання про імпічмент президента. Ніксон розцінив цей крок, як її бажання виправдати цілеспрямовану політику ігнорування й фактичного відкидання його «програми й філософії», з якими переконливо переміг на виборах у 1972 році [16, р. 906]. Він вперше усвідомив наскільки глибоко «уотергейт», ніби кислота, роз'їв націю [16, р. 935].

6 лютого 1974 р. Палата представників проголосувала за надання юридичному комітету повноважень для розгляду питання про імпічмент Ніксона. Він згадував, що з початку 1974 року «імпічмент був подібний мінливому морю. В один день воно було спокійним, і, здавалось, у нас був шанс вижити. Наступного дня воно ставало штормовим і виживання здавалось неможливим. З кінця березня майже кожний день був штормовий» [16, р. 993]. Холдеману, Ерліхману, Мітчеллу та іншим з близького оточення президента вже висунуто

обвинувачення у змові з метою перешкодити розслідуванню «уотергейтської справи».

Упродовж весни юридичний комітет Палати представників безуспішно вимагав від Ніксона плівок магнітофонних записів. На початку травня президент прослухав запис бесіди з Холдеманом 23 червня 1972 р. (через три місяці він буде оприлюднений). Ніксон розумів його нищівний для себе характер, тому і порівняв з «димним пістолетом» [16, р. 1000]. І ось чому. «На плівці, – згадував Г. Кіссінджер, – було чітко чути, як Ніксон віддає розпорядження своєму начальнику штабу Х.Р. «Бобу» Холдеману використати ЦРУ, щоб запобігти розслідуванню ФБР злочину в Уотергейті. Цей доказ спроби перешкодити правосуддю став катарсисом для «уотергейтської справи» [11, р. 19]. 30 травня юридичний комітет прийняв рішення розглядати відмову президента як діяння, яке дає підстави для імпічменту.

7 червня 1974 р. Р. Ніксон писав у щоденнику про подвійні стандарти у ЗМІ, які схильно ставляться до демократів і, навпаки, упереджено – до консерваторів, особливо коли ті успішні і на чолі з популярним президентом. На прикладі відставки С. Агню він зробив висновок, що опоненти у боротьбі такого роду ніколи не будуть задоволені і завжди вимагатимуть більшого [16, р. 1004–1005]. Втім він вважав, що імпічменту ще можна уникнути. Успішне турне по країнам Близького Сходу в середині червня (після зусиль яких доклав Кіссінджер для врегулювання ситуації в регіоні після четвертої арабо-ізраїльської війни) надихнуло його на оптимістичний лад. А всі труднощі «уотергейту», які вони пережили, у порівнянні з близькосхідним врегулюванням виглядали, за його словами, «нікчемними» [16, р. 1018]. Потім, у червні–липні, була не менш успішна американсько-радянська зустріч. Британський прем'єр-міністр Г. Вільсон згадував, що перед нею, 26 червня у Брюсселі, американський президент «зневажливо згадав звинувачення «уотергейту» [18, р. 152]. Однак 22 липня Ніксон зробив невтішний для себе висновок: його опоненти вже досягли політичного консенсусу, який полягав в імпічменті [16, р. 1049].

27–30 липня юридичний комітет Палати представників більшістю проголосував за схвалення трьох статей імпічменту, в яких Ніксон звинувачувався у перешкоджанні розслідуванню «уотергейтської справи», у зловживанні президентською владою і за відмову надати записи – у зневазі до Конгресу США. 5 серпня 1974 р. Ніксон заявив, що передасть записи трьох бесід з Холдеманом від 23 червня 1972 р. Віце-президент Дж. Форд отримав інформацію про їх зміст від А. Хейга. Він був обурений почутим: «Ніксон знав про приховування інформації через шість днів після злочину в штаб-квартирі Національного комітету Демократичної партії, і що з тих пір він обманював американський народ» [7, р. 2].

8 серпня 1974 р., після роздумів над аргументами проти відставки (вони були вагомими) і за відставку (вони були теж переконливі) [16, р. 1056], Р. М. Ніксон заявив по національному телебаченню, що 9 серпня залишає посаду президента США.

Діяльність Р. Ніксона, «уотергейтський скандал» і його наслідки не мали однозначної оцінки сучасників. А. Хейг не заперечував провину Ніксона, але звертав увагу на подвійні стандарти щодо президента. «Часто кажуть, – писав він, – що Ніксон був параноїком у ставленні до своїх ворогів. Рідше визнають, що його вороги відчували те ж саме у ставленні до нього. Уотергейт був породженням цих паталогій-близнюків» [8, р. 329]. Г. Кіссінджер характеризував атмосферу у Вашингтоні після В'єтнаму і «уотергейту» як «війну всіх проти всіх» [11, р. 173]. Той факт, що конгресмени і сенатори з підозрою ставились до мотивів виконавчої влади, викликав у нього обурення [11, р. 317]. Конгресом були обмежені повноваження президента у зовнішній політиці. Дж. Форд писав: «Коли Генрі (Кіссінджер. – О.В.) спробував попередити законодавців, що їх дії можуть поставити під загрозу безпеку країни, його умовляння були відхилені» [7, р. 355]. Дж. Шульц відзначав, що у зовнішній політиці та воєнній сфері «В'єтнам і «уотергейт» зв'язали нас у вузол» [14, р. 294]. Складні відносини між Білим домом і Капітолієм характеризували часи Дж. Форда. До всіх його зусиль з відновлення довіри до інституту президентства преса і конгрес ставились з підозрою [7, р. 235]. У зв'язку з цим Д. Рамсфельд писав, що Дж. Форд намагався дистанціюватись від того, що вважалося «імперським президентством Річарда Ніксона». Сам Рамсфельд вважав, що проблеми «адміністрації Ніксона були викликані не тим, як приймалися рішення, а самими рішеннями» [13, р. 170]. У ході проміжних виборів 1974 року Дж. Форд, занепокоєний тим, що «через «уотергейт» і В'єтнам республіканці всюди були в біді», відмічав: «Практично ніхто не виступав у захист Республіканської партії» [7, р. 14]. Виходячи з державних інтересів, він вважав за потрібне залишити Ніксона і «уотергейт» якомога швидше позаду [7, р. 173]. Р. Чейні був вражений тим, наскільки скоро, 8 вересня, президент Форд оголосив про помилування Ніксону [4, р. 69]. З імперським президентством продовжив боротьбу і президент Джеймс Картер. 22 січня 1977 р. він писав у щоденнику: «Через помилування Ніксона президентом Фордом, «уотергейт» був значною мірою невисловленим, хоча й постійно присутнім питанням передвиборчої кампанії. ...не дивлячись на цілощуду службу Форда, привиди «уотергейта» все ще переслідували Білий дім. Ми хотіли їх вигнати і вітати більш дружнелюбних духів» [3, р. 29]. Помічник Дж. Картера з національної безпеки Зб. Бжезинський був занепокоєний тим, що «війна

у В'єтнамі та «уотергейтська справа» підірвали довіру до американського лідерства» [2, р. 289]. «Уотергейт» і війна у В'єтнамі, продовжував він «сприяли тонкому процесу культурної деамериканізації Західної Європи, і Америка більше не розглядається ні як хвиля майбутнього, ні як модель для наслідування. Послаблення культурної привабливості Америки побічно сприяло ослабленню американської політичної переваги та її наближенню до авторитаризму [Див.; 5].

**Висновки.** Політична криза початку 1970-х років була концентрованим проявом багатьох проблем політико-правового, соціально-економічного і духовного розвитку США, на яку значною мірою вплинула війна у В'єтнамі. Причини й уроки «уотергейтського скандалу» залишаються актуальними і для сучасної Америки.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Agnew S.T. Go Quietly ...or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 1980. 288 p.
2. Brzezinski Zb.K. Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981. London: Weidenfeld and Nicolson, 1983. xvii, 587 p.
3. Carter J. Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1995. xiv, 633 p.
4. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.
5. Clinton H.R. What Happened. London: Simon & Schuster, 2018. xiv, 534 p.
6. Dean J.W. Blind Ambition: *The White House Years*. London: A Star Book, 1977. 415 p.
7. Ford G.R. A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 1979. 454 p.
8. Haig A.M. with Ch. McCarry. Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, 1992. x, 610 p.
9. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
10. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.
11. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.
12. Reagan R. An American Life. London: Hutchinson, 1990. 748 p.
13. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.
14. Shultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, 1993. xiii, 1184 p.
15. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, 1995. xiv, 656 p.
16. The Memoirs of Richard Nixon. London: Arrow Books, 1979. xii, 1120 p.
17. Vance C. Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 1983. 541 p.
18. Wilson H. Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1979. vii, 322 p.

#### REFERENCES:

1. Agnew, S.T. (1980). *Go Quietly ...or else*. New York: William Morrow and Company, Inc., 288 p.
2. Brzezinski, Zb.K. (1983). *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981*. London: Weidenfeld and Nicolson, xvii, 587 p.
3. Carter, J. (1995). *Keeping Faith: Memoirs of a President*. Fayetteville: The University of Arkansas Press, xiv, 633 p.
4. Cheney, D. with L. Cheney. (2012). *In my Time. A Personal and Political Memoir*. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.
5. Clinton, H.R. (2018). *What Happened*. London: Simon & Schuster, xiv, 534 p.
6. Dean, J.W. (1977). *Blind Ambition: The White House Years*. London: A Star Book, 415 p.
7. Ford, G.R. (1979). *A Time to Heal: The Autobiography*. London: Redwood Burn Limited, 454 p.
8. Haig, A.M. with Ch. McCarry. (1992). *Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir*. New York: Warner Books, x, 610 p.
9. Healey, D. (1989). *The Time of My Life*. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
10. Heath, E. (1999). *The Course of my Life. My Autobiography*. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.
11. Kissinger, H. (1999). *Years of Renewal*. New York: Simon & Schuster, 1151 p.
12. Reagan, R. (1990). *An American Life*. London: Hutchinson, 748 p.
13. Rumsfeld, D. (2012). *Known and Unknown. A Memoir*. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.
14. Shultz, G.P. (1993). *Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State*. New York: Scribners, xiii, 1184 p.
15. Thatcher, M. (1995). *The Path to Power*. London: HarperCollins Publishers, xiv, 656 p.
16. *The Memoirs of Richard Nixon*. (1979). London: Arrow Books, xii, 1120 p.
17. Vance, C. (1983). *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy*. New York: Simon & Schuster, 541 p.
18. Wilson, H. (1979). *Final Term: The Labour Government 1974–1976*. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, vii, 322 p.

## American political crisis of the 1970–1980s: between democracy and authoritarianism

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,  
Associate Professor at the Department  
of Social Work  
I. I. Mechnikov Odesa National University  
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine  
ORCID: 0009-0000-1524-9915

*The domestic political development of the USA during one of the dramatic periods of the country's history is studied. The purpose of the article is to highlight the political crisis of 1972–1974 in the United States, known as the "Watergate scandal". At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the tasks: to analyze the development of the political crisis and to make a comparative analysis of the views on the problem of the participants and contemporaries of the events. To achieve the set goal and solve the problems, comparative-historical and systematic methods were used, which provide an opportunity to objectively cover the subject of scientific development. The wish of the President of the USA R.M. Nixon's victory in the 1972 presidential election pushed him to unconstitutional actions. The Watergate break-in, which was viewed by the president and his entourage as a political trick that, in their opinion, could be used by opponents, resulted in a full-scale political crisis. It was the culmination of a long fierce struggle between Republicans and Democrats, conservatives and liberals, the White House and the US Congress. The president's concealment of his decision to obstruct an objective investigation of the "Watergate affair" turned against him. The democratic majority of the congress will demand the impeachment of the head of state. The result of the "Watergate scandal" was the resignation of R. Nixon from the post of US president. The political crisis of the early 1970s was a concentrated manifestation of many problems of the political-legal, socio-economic and spiritual development of the USA, which was largely influenced by the war in Vietnam. The lessons of the "Watergate scandal" remain relevant for modern America.*

**Key words:** "Watergate scandal", political crisis, government, imperial presidency, president, elections, impeachment, conservatives, democracy, authoritarianism, liberals, national security.